

- Ka 'oku' ke ngāue fakataautaha pe 'i ai ha'o pa'anga 'i ha pisinisi, pea ke 'alu atu mo e fakamatala pa'anga fakamuimui taha'.
- Kapau 'oku' 'i ai ha'o pa'anga 'i ha talāsiti pea ke 'alu mo e foomu talāsiti'.

Te ke ongo'i fiemālie ange 'i ha'o 'alu ki he loea' mo ha'o fakafongonga pe tokotaha pou pou.

Te u totongi nai ha me'a?

'Oku' 'ikai ke totongi fakafoki ha tokoni fakalao ki ha Tohi Fekau Malu'i Faka-fakamaau'anga.

Kapau ko ho'o keisi' 'oku toe felāve'i mo ha hopo kehe 'i he Fakamaau'anga ma'a' e Fāмили', 'o hangē ko ha vahevahe 'o e koloa', pea 'e malava leva ke ke totongi ha konga pe kotoa 'o e fakamole ki he konga ko ia 'o e hopo'.

Kapau 'oku fiema'u ke fai ha totongi fakafoki 'e malava pē ke fai 'i ha founa tātā fakakongokonga, pē mei' he pa'anga 'i ha ikuna mei' he hopo' (proceeds of proceedings), pe ko hano hilifaki ha aleapau charge ki ho'o koloa'. 'Oku 'uhinga 'eni' 'e totongi fakafoki 'a e tokoni fakalao' 'i he taimi 'e fakatau atu ai e 'api'.

'E talanoa atu 'a e LSA kiate koe ki hano fokotu'u ha founa totongi fakafoki te ke lava ke totongi'. Ka 'ikai te ke lava 'o tā fakafoki taimi totonu e mo'ua', te ke lava ke tohi kole ke kaniseli 'a e mo'ua'.

Ki ha to e ngaahi fakamatala lahi ange ki he tokoni fakalao', vakai he 'initaneti' ki he www.lsa.govt.nz pe fetu'utaki ki he 'ōfisi 'o e LSA 'i ho feitu'u' (kumi he Peesi lanu Pulū he Tohi Telefoni').

Ki ha toe ngaahi fakamatala lahi ange ki he Tohi Fekau Malu'i Faka-Fakamaau'anga' mo e Lao ki he Houtamaki Fakamālohi Faka'api', lau e ki'i tohi "Tohi kole ki ha Tohi Fekau Malu'i Faka-Fakamaau'anga" fa'u 'e he Potungāue Fakamaau'anga'.

Ko e ngaahi Fakamaau'anga ma'a' e Fāмили' 'oku hiki fakataha mo e ngaahi Fakamaau'anga Fakavahe'. Kumi 'a e Fakamaau'anga ofi taha kiate koe' 'i ha'o kumi 'i he Peesi lanu Pulū 'o e tohi telefoni' 'i he "Justice" pe vakai'i e uepisaiti 'a e Fakamaau'anga ma'a' e Fāмили'.

Fakamatala fekau'aki mo e Tokoni Fakalao ki he Tohi Fekau Malu'i Faka-Fakamaau'anga'

Kapau 'oku uesia koe 'e ha houtamaki fakamālohi faka'api, te ke lava ke kole ki ha Tohi Fekau Malu'i Faka-Fakamaau'anga. Ko e Tohi Fekau Malu'i Faka-Fakamaau'anga ko ha tu'utu'uni ia mei' he Fakamaau'anga ma'a' e Fāmili' ke malu'i'aki e kakai' mei' he Houtamaki fakamālohi faka'api.

'Oku 'ikai totongi 'a e tohi kole ki he Tohi Fekau Malu'i Faka-Fakamaau'anga' pea 'oku lava ke ke fai pē 'e koe 'a e tohi kole' 'o ngāue'aki 'a e foomu 'i he Fakamaau'anga ma'a' e Fāmili'.

Kaekehe, ko ha me'a lelei ke 'i ai ha'o loea ke tokoni atu ki hono fai ho'o kole' – kā kuopau ke ke totongi e loea ko ia'.

Te ke ala ma'u ha tokoni fakalao ke totongi 'aki ha'o loea. Ko e Potungāue Tokoni Fakalao' pe Legal Services Agency (LSA) 'oku nau tokanga'i 'a e ngaahi kole tokoni fakalao'.

Te u kole ha tokoni fakalao fakakū?

- Te ke lava ke kole ki ha tokoni fakalao 'i he taimi tatau 'oku ke kole Tohi Fekau Malu'i Faka-Fakamaau'anga ai'.
- Kuopau ke ke tohi kole ki ha tokoni fakalao kimu'a 'i he tu'utu'uni tu'uma'u 'a e Fakamaau'anga' ki ho'o Tohi Fekau Malu'i Faka-Fakamaau'anga,
- Ka kuo maa mo kakato ho'o tohi kole' 'e fai ha tu'utu'uni 'a e LSA ki ai 'i loto 'i he 'aho 'e nima 'enau ma'u ho'o tohi kole'.

Ko e hā 'a e ngaahi fakamatala 'e fiema'u ke fakahā 'i he foomu kole tokoni fakalao'?

- Ho tu'asila mo e fika telefoni 'i he ngāue'anga' mo e 'api nofo'anga'.
- Ho 'aho fā'ele'i'.
- Lahi ho'o pa'anga hūmai 'i he ta'u 'e taha kuo 'osi'.
- Ko ha'o pa'anga kuo fakahū tātānaki.
- Mahu'inga 'o ha'o koloa totonu, hangē nai ko ha'o 'api pe kā.
- Pa'anga 'oku' ke mo'ua'aki ki ha taha.
- Toko fiha e fānau tauhi'.

- Kapau 'oku 'i ai hao hoa (nonofo/ pe mali/ pe nofo-mali sivile) pea 'e fiema'u mo ha ngaahi fakamatala tatau ki he'ene tu'unga fakapa'anga'.

Te u ma'u nai 'a e tokoni fakalao' ni?

'Oku fakatefito hono tali ha tokoni fakalao 'i ho tu'unga fakapa'anga' pea mo e natula 'o ho'o hopo' pe keisi'.

Tu'unga fakapa'anga'

'Oku 'i ai ha tūkunga fakangatanga 'o e lahi e pa'anga hūmai mo e mahu'inga ho'o koloa' ki he tokoni fakalao sivile/fāmili'. 'Oku lava ke ke vakai pe 'oku ke 'atā fakapa'anga ki he tokoni fakalao' 'aki ha'o 'eke ki ha senitā lao fakakomiuniti, pe vakai ki he uepisaiti 'a e LSA, www.lsa.govt.nz, pe vakai 'i e Ngaahi Tu'utu'uni Tokoni Fakalao 2006 pe Legal Services Regulations 2006 'i he laipeli'.

'E fiema'u ke ke fakahā e fakaikiiki 'o e pa'anga hūmai mo e koloa 'a ho hoa', tatau aipē kapau 'oku 'ikai lava ke ke ngāue'aki pe fakatau atu. He'ikai kau he lau' 'a e koloa 'a ho hoa' 'okapau ko ho'o ta'efiemālie' mo ia. He'ikai kau he lau' 'a e koloa 'a ho hoa' 'okapau 'oku mahino 'oku mo nofo kehekehe mo ia.

Kapau 'oku 'i ai ha tu'unga makehe ho'o tu'unga fakapa'anga', 'e ala lava ke tali 'e he LSA ke ke ma'u ha tokoni, tatau aipē neongo ka laka hake ho'o tu'unga fakapa'anga' pe mahu'inga ho'o koloa' 'i he tu'unga fakangatanga'. Ko ha fakatātā 'o e tu'unga makehe ko ia' kapau ko e tokotaha kole Tohi Fekau Malu'i Faka-Fakamaau'anga 'oku pule'i 'a 'ene pa'anga fakahuu' 'e hono hoa'.

Ko e fa'ahinga 'o e hopo'

Kuopau ke 'i ai ha mahu'inga lahi-makehe kiate koe 'a ho'o keisi' – 'oku ui 'eni ko e "reasonable grounds" pe ko ha makatu'unga fakapotopoto mo 'uhinga lelei ki ho'o hopo'. 'Oku meimeie ke 'i ai ma'upē ha'o 'makatu'unga fakapotopoto' kapau ko ho'o keisi' 'oku felave'i mo ha houtamaki fakamālohi faka'api, fānau' (tokanga'i faka'aho' mo e fakafetu'utaki') pe ko ha faingata'a'ia faka'atamai.

Ko ia ai kapau 'oku' ke ngofua 'i he tu'unga fakapa'anga', 'e tali leva 'a ho'o kole tokoni fakalao ki ha Tohi Fekau Malu'i Faka-Fakamaau'anga'.

Kapau ko ha kongā 'o ho'o hopo' 'oku fekau'aki ia mo ha koloa 'i ho'omo vaa' pe ko e tokanga'i e koloa' ni, pe 'oku 'ikai ko ha hopo 'eni ki he Fakamaau'anga ma'a' e Fāmili', 'e vakai'i leva 'e he LSA 'a ho'o ngalingali te ke ikuna'i 'a e kongā ko 'eni ho'o hopo'.

'E anga fēfē hano kumi ha'aku loea?

'Oku 'ikai ke ngāue tokoni fakalao 'a e kotoa 'o e kau loea' – tomu'a 'eke kimu'a pea' ke fili' kapau 'oku' ke fiema'u ke nau tokoni'i koe.

Ko e taha 'o e founga lelei taha ki hono ma'u ha loea' ko ha'o 'eke ki ha taha ne hoko ki ai ha me'a tatau mo koe'. Kapau 'oku 'ikai te ke 'ilo ha taha ke 'eke ki ai, vakai'i 'a e ngaahi kautaha ko 'eni':

- Potungāue Tokoni Fakalao' pe LSA – telefoni ki honau 'ōfisi fakafeitu'u ofi taha atu' pe vakai 'i he 'initaneti' 'i he www.lsa.govt.nz
- Ngaahi Kautaha Fale'i ma'a' e Kakai' pe Citizen Advice Bureaux
- senitā lao faka-komiuniti
- Fale Hūfanga Ma'a' e Kakai' Fefine'
- Va'a ki he Lao ma'a' e Fāmili' 'a e Sōsaieti Lao 'a Nu'u Sila'.

'Oku fa'a fakapotopoto ma'upē ke ke tomu'a telefoni ki ha kau loea kehekehe kimu'a 'i ha'o fili'i ho'o loea'. Fehu'i 'enau taukei ngāue 'i he Fakamaau'anga ma'a' e Fāmili' ki he ngaahi hopo houtamaki fakamālohi faka'api', pea pehē ki he'enua totongi'.

Ko e hā 'a e me'a teu 'alu mo ia 'i he'eku 'alu 'o sio ki ha loea'?

'Oku malava ke hoko 'a e talanoa mo e loea' ko ha me'a fakatupu mafasia. Hiki ha lisi 'o e ngaahi me'a 'oku' ke fie talanoa ki ai mo e loea' hangē ko e ngaahi me'a' ni:

- ko e hā 'a e me'a 'oku' ke fie'ilo ki ai fekau'aki mo ho'o keisi'
- ko e hā e me'a 'oku' ke loto ke fai atu 'e he loea' ma'au'
- 'uhinga 'oku' ke fiema'u ai ha Tohi Fekau Malu'i Faka-fakamaau'anga'
- ko e hā e me'a ne hoko'
- ngaahi uesia kuo hoko kiate koe' pea pehē ki ha fānau
- ngaahi 'aho 'oku' ke manatu'i ne hoko ai ha me'a.

'Oku totonu ke ke 'alu mo ha ngaahi tohi 'e tokoni ki ho'o tohi kole tokoni fakalao'.

- Fakamo'oni ki ho'o pa'anga hūmai' (vāhenga' pe vahe). Kapau 'oku' ke vahe penefiti, pea ke 'alu mo ho fika WINZ.
- Ka 'oku 'i ai hao 'api pe lahi ho ngaahi 'api', 'alu mo ho'o 'alu mo ho'o ngaahi tohi tukuhau 'api fakamuimui taha 'oku' ke ma'u.